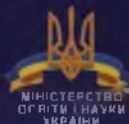

під егідою
НАЦІОНАЛЬНОЇ
КОМІСІЇ УКРАЇНИ
У СПРАВАХ ДІТЕЙ

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

vhs
DVV International

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ – УКРАЇНА: ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ФОРУМУ
ДО МІЖНАРОДНИХ ДНІВ
ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ

КИЇВ,
4-6 ЛИСТОПАДА 2014 р.

УДК 374.7.37-053.8(4)

ББК 74.5

Є 22

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
(протокол № 4 від 26 лютого 2015 р.).

Рецензенти:

І.Д. Бех, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України

М.М. Солдатенко, доктор педагогічних наук, професор

В.П. Тищенко, доктор педагогічних наук, професор

Є 22 **Європейський Союз – Україна: освіта дорослих: збірник**
матеріалів Форуму до Міжнародних днів освіти дорослих в
Україні (м. Київ, 4–6 листопада 2014 р.) [колектив авторів]. – К.;
Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2015. – 200 с.

ISBN 978-617-640-200-8

У збірнику матеріалів Форуму, проведеного у рамках Міжнародних
днів освіти дорослих в Україні, висвітлено різні аспекти розвитку освіти
дорослих, зокрема зміст, форми, напрями, а також порівняльний аналіз
вітчизняного й зарубіжного досвіду неперервної освіти.

Для науковців, представників недержавних громадських організацій,
педагогів-практиків, професорсько-викладацького складу вищих навчальних
закладів, слухачів інститутів післядипломної освіти, докторантів,
аспірантів, студентів.

Публікацію збірника здійснено за сприяння Представництва DVV
International в Україні (Інституту з міжнародного співробітництва німецької
асоціації народних університетів DVV International). У статтях викладено
думки авторів, які можуть не збігатися з точкою зору DVV International.

УДК 374.7.37-053.8(4)

ББК 74.5

© Колектив авторів, 2015

© НАПН України, 2015

© DVV International Україна, 2015

© Видавець ПП Лисенко М.М., 2015

ISBN 978-617-640-200-8

ЗМІСТ

Василь Кремень

Освіта дорослих в умовах суспільства знань (передмова) 7

Розділ I

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ (ДОПОВІДІ)

Tadeusz Aleksander

Globalne problemy współczesnej edukacji dorosłych 9

Тетяна Клоуберт

Роль освіти дорослих у процесі демократизації
у посттоталітарних суспільствах. Перспектива для України 15

Нелля Ничкало

Особистісний і професійний розвиток дорослих
у контексті цивілізаційних змін 25

Лариса Лук'янова

Педагогічний персонал для роботи з дорослими: зміст поняття
та сутність діяльності 29

Мирослава Багринець

Створення сільських центрів освіти дорослих
у Сколівському районі Львівської області 34

Ганна Кіященко

Усна історія від учасників подій як альтернатива політичним підручникам
з новітньої історії України 38

Розділ II

СЕКЦІЙНІ ЗАСІДАННЯ (ДОПОВІДІ)

Олена Аніщенко

Освіта дорослих як ресурс розвитку громадянського суспільства
в Україні 42

Олена Антонова

Особливості прояву обдарованості у дорослої людини 44

Олександр Вознюк

Портрет педагога XXI століття: андрагогічний аспект 51

Тимофій Десятов

Європейські тенденції та українські перспективи розвитку теорії
і практики освіти дорослих 55

Олександра Дубасенюк

Освіта дорослих як фактор розвитку особистості й суспільства 60

Самооцінка результату пов'язана з оцінкою досягнутого та відображає задоволеність/незадоволеність досягненнями. Самооцінка потенціалу пов'язана з оцінкою власних професійних можливостей та відображає віру в себе й впевненість у власних силах⁹. Так американський психолог А. Маслоу, один із засновників гуманістичної теорії особистості, вважав джерелом самовизначення особистості її прагнення до самоактуалізації – якомога повного вияву своїх можливостей. Це прагнення ґрунтується на потребі в самоактуалізації – «вершині» в ієрархії потреб людини. Теорія самоактуалізації описує найбільш повну реалізацію талантів, здібностей і можливостей людини в суспільстві – на роботі, в колі сім'ї і друзів, досліджує особливості життя, діяльності і спілкування духовно здорових, творчих і щасливих людей, досліджує людей, які відчувають, що їх люблять і вони здатні любити, почувають себе захищеними і здатними захищати, відчувають повагу з боку оточуючих і поважають себе та інших. Таких людей і вивчав А. Маслоу, намагаючись намітити граничні можливості людського розвитку. До останніх особливо важливо прагнути в дисгармонійному, нестійкому суспільстві, де масштаб особистості визначається її здатністю подолати несприятливі умови навколишнього життя.

Знаючи рівень свого прагнення до самоактуалізації, особистість завжди може більш чітко визначити стратегію життєвого шляху і оцінити успіхи, міра яких, як вважає А. Маслоу, не стільки відстань до фінішу, скільки проміжок, пройдений від моменту старту. Якщо людина прагне зрозуміти сенс свого життя, максимально повно реалізувати себе, свої здібності, вона поступово переходить на вищий щабель свого саморозвитку¹⁰.

Згідно з К. Роджерсом, активність кожної людини регулюється та спрямовується об'єднуючим мотивом – «тенденцією актуалізації», що «...заключається у прагненні перебудувати свою особистість і своє відношення до життя, зробивши його більш зрілим...»¹¹. Першу спробу виміряти рівень самоактуалізації здійснила Е. Шострем, учениця А. Маслоу, яка опублікувала в 1963 р. опитувальник POI (Personal Orientation Inventory), який складався з двох основних шкал особистісної орієнтації: I (тимчасова) відображає схильність людини жити в теперішньому часі, не відкладаючи чогось на майбутнє і не намагаючись повернутися в минуле, II (опори чи підтримки) вимірює здатність особистості розраховувати на себе, а не на очікування чи оцінку інших людей. Крім того, ще було 10 додаткових шкал, які вимірювали такі якості, як самоповага, спонтанність, здатність до творчості, цінності, позитивність поглядів на природу людини і т. ін. Адаптацією теста POI є «Самоактуалізаційний тест» і опитувач САМОАЛ (визначення рівня самоактуалізації особистості). Їх структура зазнала суттєвих змін.

Визначення рівня самоактуалізації особистості допомагає з'ясувати загальний рівень реалізації дорослою особистістю її потенційних можливостей, визначити рівень самоактуалізації за окремими її проявами, надати людині можливості сформулювати напрями самовдосконалення.

⁹ Реан А.А. Психология личности. Социализация, поведение, общение / А.А. Реан. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – С. 64.

¹⁰ Гуманістична психологія особистості [Електронний ресурс]. – URL: <http://posibnyky.vntu.edu.ua/psychologiya/r214.htm>.

¹¹ Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М.: Прогресс-Универс, 1994. – С. 77.

Таким чином, «Я-концепція» є важливим новоутворенням особистісного самовизначення дорослих, яке сприяє досягненню внутрішньої узгодженості особистості. У дорослих, які прагнуть до самоактуалізації, «Я-концепція» зазнає суттєвих змін через подолання зовнішніх і внутрішніх протиріч. Тому подальші наукові пошуки будуть пов'язані з дослідженням інтегрального значення «Я-концепції», що полягає в забезпеченні гармонії психічного світу дорослої людини, становлення індивідуальності особистості.

Анотація. У статті автор розглядає образ «Я» як динамічну систему уявлень дорослої людини про себе, її соціальну установку, аналізує роль самооцінки в контексті особистісного самовизначення дорослих. Акцентує увагу на професійній самооцінці як важливому елементі в структурі професійної «Я-концепції», розкриває сутність самоактуалізації як джерело самовизначення особистості, її прагнення до повного вияву власних можливостей.

Ключові слова: особистісне самовизначення, «Я-концепція», самооцінка, самоактуалізація.

Summary. The author considers the image of the «I» as a dynamic system of representations of adults about themselves, their social settings. It analyzes the role of self-esteem in the context of adult personal self-determination. The article focuses on the professional self-assessment as an important element in the structure of the professional «I-concept». It is revealed the essence of self-actualization as a source of self-identity, its commitment to the full expression of their own capabilities.

Key words: personal self-determination, «I-concept», self-assessment, self-actualization.

Світлана Ізбаш,
м. Мелітополь, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У КОНТЕКСТІ АНДРАГОГІКИ І ПЕДАГОГІКИ

В інформаційну епоху, коли знання набувають широкої доступності, змінюється характер відносин між педагогом і учнем. Тепер учень, студент прагне у співробітництві з педагогом успішно збагачувати освітній процес. У педагогіці довгі роки існував суб'єкт-об'єктний характер взаємодії між учителем і учнем, що не є прийнятним для освіти дорослих. Дорослість, самостійність, суб'єктність передбачають суб'єкт-суб'єктну взаємодію. Перенесені в освіту дорослих педагогічні (традиційні) форми взаємодії, породжували безліч проблем, вирішення яких зумовлює актуальність дослідження процесу навчання дорослих, які відчувають потребу не тільки у засвоєнні інформації, але й в оволодінні новими способами взаємодії, що розвивають прагнення дорослої людини до особистісного і професійного розвитку.

За Л. Лук'яноюю, О. Аніщенко, андрагогіку доцільно розглядати як субдисципліну, розділ педагогіки, що вивчає процеси стимулювання, виховання, перепідготовки, самовдосконалення, саморозвитку дорослої людини впродовж усього її життя¹; завданням

¹ Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / Авт.-упор. Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В. – К.: Ніжин: Видавеш ПП Лисенко М.М., 2014. – С. 8.

андрагогіки є опрацювання змісту, організаційних форм, методів і засобів навчання дорослих². Також андрагогіка тлумачиться і як «вікова та педагогічна галузь психолого-педагогічних досліджень теоретичних і практичних проблем освіти і виховання дорослих людей»³.

Водночас дослівний переклад терміну «педагогіка» з грецької – (paídos – дитина і ago – вести) означає «поводир дітей» в значенні мистецтва «вести дитину по життю», тобто навчати, виховувати її, спрямовувати духовний і тілесний розвиток. Предметом педагогіки є процес цілеспрямованого особистісного розвитку людини в умовах її навчання, виховання, освіти⁴. А. Андреев зазначає, що традиційна педагогіка орієнтована на роботу з дітьми, на здобуття молоддю загальної початкової та середньої освіти, що забезпечує грамотність, залучення до культури і орієнтацію у виборі майбутньої сфери діяльності⁵. За М. Громковою, головне, що розрізняє освіту дітей й освіту дорослих – це наявність досвіду і використання його у навчанні. Саме досвід дає людині дорослість і зрілість, він також породжує проблеми, які дорослі хочуть вирішити в процесі освіти⁶.

У контексті нашого дослідження пропонуємо звернути увагу на визначення поняття «педагогічна взаємодія» і визначити її особливості у процесі навчання дітей і дорослих. Педагог ставить завдання навчання і прагне їх реалізувати. Учень, сприймаючи виховний вплив, проявляє власну активність, впливає на педагога і самого себе. Взаємна активність вихователів і вихованців у педагогіці позначається терміном «педагогічна взаємодія». Взаємодія – це своєрідне втілення зв'язків, взаємин між людьми, котрі, вирішуючи спільні завдання, взаємовпливають, доповнюють один одного і досягають успіху в розв'язанні поставлених завдань. Природно, що змін зазнають і суб'єкти, і ті об'єкти, на які спрямована взаємодія⁷.

Різні автори виділяють різні особливості педагогічної взаємодії між викладачем і учнями в процесі навчальної діяльності. Для більш повного розуміння наведемо декілька позицій авторів. Дослідниця процесу навчання учнів загальноосвітніх шкіл Т.Ф. Бельчева зазначає, що сучасна теорія пізнання і навчання доводить, творча діяльність учня – процес засвоєння теоретичного матеріалу та розв'язування задач по застосуванню його на практиці на основі елементів самостійного пошуку, передбачення і прогнозування як результатів розв'язування задач, так і способів діяльності, процесів діяльності⁸. Водночас,

² Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – С. 25-26.

³ Болтвінець С. І. Андрагогіка / С. І. Болтвінець // Енциклопедія освіти / АПН України; гол. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 22.

⁴ Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: навч. посібник. 5-е видання, доп. і переробл. – К., 2007. – С. 11, 21.

⁵ Андреев А.А. Педагогіка вищої школи. Новый курс – М.: Московский международный институт эконометрики, информатики, финансов и права, 2002. – С. 11.

⁶ Громкова М.Т. Андрагогіка: теорія і практика образования взрослых: учеб. Пособ. для системы доп. проф. образования; учеб. пособие для студентов вузов / М.Т. Громкова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – С. 12.

⁷ Педагогіка. Практичний курс: посібник за кредитно-модульною технологією навчання для бакалаврів / Бельчева Т.Ф., Ізбаш С.С., Бельчев П.В. – Мелітополь: Видавництво Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, 2014. – С. 33.

⁸ Педагогічна майстерність сучасного вчителя: теорія і практика: Підручник за кредитно-модульною технологією навчання для бакалаврів / Бельчева Т.Ф., Ізбаш С.С., Елькін М.В. – Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2012. – С. 21.

як стверджує І.А. Зязюн, діяльність вчителя, передбачає не лише відтворення внутрішнього світу учня, але й активне цілеспрямоване його перетворення відповідно до мети виховання і навчання⁹. Якщо врахувати, що ці перетворення можливі при активності самого учня, то можна зробити висновок, що завдання вчителя полягає у створенні умов, які стимулювали б цю активність. Отже, педагогічна взаємодія у навчанні дітей має будуватися на підставі такого типу керівництва, при якому вчитель: вбачає в учневі активного суб'єкта навчання, яке здійснюється в загальній системі колективної роботи класу; розвиває здібності учня з самоуправління власною діяльністю; організовує процес навчання як розв'язання навчально-пізнавальних завдань на ґрунті творчої взаємодії (діалогу) з учнями.

М.Ш. Ноулз (Knowles M.S.) (1984) розрізняє традиційне викладання та навчання (педагогіку) і викладання та навчання для дорослих (андрагогіку) наступним чином. На його думку педагогіка передбачає: поведження з учнями як з дітьми, як з порожньою посудиною, яку вчитель повинен заповнити знаннями; підготовку навчального плану заздалегідь, без обговорення його цілей і змісту з учнями; викладання підготовленого курсу, при цьому учень перебуває у постійній залежності від вчителя на всіх етапах навчання. Андрагогіка між тим передбачає: поведження з учнем як з дорослим, як з колегою вчителя, як з людиною, яка привносить у процес навчання істотну частку свого попереднього досвіду навчання; обговорення з учнем навчального плану і доступність вчителя як консультанта у навчальному процесі; визначення результату навчання, погодженого з учнем, взаємини з учнем вчитель будує на основі співробітництва і взаємного обміну ідеями.

С. Змеєв описує такі особливості педагогічної взаємодії між тими, хто навчається і тими, хто навчає, в процесі «відкритого» навчання¹⁰: дорослому належить провідна роль у процесі навчання; доросла людина прагне до самостійності, самореалізації, самоуправління у всіх сферах життя, в тому числі й у навчальній діяльності; дорослий має досвід, який може бути використаний як при його навчанні, так і при навчанні колег; доросла людина навчається для вирішення важливої життєвої проблеми і досягнення конкретної мети; дорослий розраховує на негайне застосування результатів навчання; у дорослого учня багато обмежень у навчанні (соціальні, часові, фінансові, професійні та ін.); процес навчання дорослої людини організований у формі спільної діяльності того, хто навчається і того, хто навчає.

Процес педагогічної взаємодії у педагогіці й андрагогіці має деякі особливості, які можна визначити наступним чином: результат педагогічної взаємодії залежить від професійних знань, умінь та навичок вчителя, досвіду його роботи; в процесі педагогічної взаємодії відбувається організація спільної діяльності суб'єктів навчання; педагогічна взаємодія реалізується на всіх етапах процесу навчання; в процесі педагогічної взаємодії вчитель/викладач шукає компроміс, поєднує інтереси учнів, стимулює учнів організувати своє навчання, будуючи партнерські стосунки. Тому лише за умов взаємоповаги, бажання та уміня вірити один одному взаємодія педагога і учнів стає досяжною. Це є найбільш надійним «соціальним клеєм» (А. Макаренко), людською основою педагогічного процесу як у навчанні дорослих, так і у навчанні дітей.

⁹ Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Вища шк., 2004. – С. 20-21.

¹⁰ Змеєв С.И. Основы андрагогики: учеб. пособ. для вузов / С.И. Змеєв. – 2-е изд., стер. – М.: ФЛИНТА, 2013. – С. 135.

Таким чином, педагогічна взаємодія у процесі навчання дорослих спрямована на набуття дорослою людиною необхідних їй умінь, знань і навичок планування, реалізації, оцінювання і корекції процесу свого власного навчання; визначення своїх освітніх потреб, цілей навчання й шляхів їх досягнення; вибір дорослими учнями цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів навчання; використання власного досвіду дорослого в процесі навчання; врахування дорослою людиною своїх вікових, психофізіологічних, соціальних, професійних здібностей. Педагогічна взаємодія у навчальному процесі дорослих і навчальному процесі дітей має специфічні особливості. Її зміст та способи визначаються завданнями виховання і навчання людей. Завдання заздалегідь передбачають зміну стану, перетворення властивостей і якостей тих, хто навчається. Тому можна констатувати, що в процесі педагогічної взаємодії соціальні ідеї перетворюються в якості особистості.

Анотація. У статті автор доводить, що особливостями педагогічної взаємодії з дорослими є можливість педагога використовувати у навчальному процесі досвід дорослого учня як джерела навчання, залучати дорослих учнів у спільний процес визначення освітніх потреб, цілей навчання й шляхів їх досягнення. Разом з цим, взаємоповага, бажання та уміння вірити один одному стають надійною основою педагогічного процесу як у навчанні дітей, так і у навчанні дорослих.

Ключові слова: андрагогіка, педагогіка, освіта дорослих, педагогічна взаємодія, співробітництво, суб'єкт-суб'єктні відносини, процес навчання.

Summary. The author argues that the peculiarities of pedagogical interaction with adults is an opportunity for the teacher to use in the educational experience of the adult learner as a source of learning, to attract adult students in a collaborative process of determining educational needs, learning objectives and ways of achieving them. Along with this, mutual respect, willingness and ability to trust each other become the solid foundation of the educational process in teaching both children and adults.

Key words: andragogy, pedagogy, adult education, pedagogical interaction, cooperation, subject-subject relations, the process of learning.

*Валентина Ковальчук,
м. Житомир, Україна*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ВАРІАТИВНОСТІ ОСВІТНЬО-ВИХОВНИХ СИСТЕМ: ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ

Проблема вивчення історії професійної педагогічної підготовки майбутніх вчителів достатньо яскраво представлена у наукових дослідженнях різних вітчизняних вчених. Однак, поза увагою залишається недослідженим такий аспект як орієнтація у професійній підготовці майбутніх учителів на педагогічну діяльність в умовах різних освітньо-виховних систем навчальних закладів, а також і різних за типом навчальних закладів. Таку підготовку ми розглядаємо як комплексний педагогічний процес формування професійної компетентності, ядром якої є педагогічно спеціалізована компетентність роботи майбутнього вчителя в умовах різних типів освітньо-виховних систем, що відбувається у сприятливих

умовах технологічного, науково-методичного забезпечення фахової підготовки в освітньому середовищі ВНЗ.

Аналіз навчальних планів, програм, всього циклу професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів в учительських інститутах України другої половини XIX – початку XX ст. дає можливість стверджувати, що провідною ідеєю була єдність теорії та практики, зв'язок навчання з життям. На думку провідних дослідників історії професійної педагогічної освіти в Україні (Н. Дем'яненко, В. Майборода, А. Соколова, О. Сухомлинська та ін.), це досягалося завдяки забезпеченню інтегративності всіх без винятку навчальних предметів. Так, інтеграція теоретичного курсу «Педагогіка» передбачав теоретичний і практичний курс¹ відбувалася на двох рівнях: рівні поєднання декількох предметів з однієї освітньої галузі (загальна педагогіка, історія педагогіки, дидактика, теорія виховання, школознавство); та інтеграції змісту різних предметів, але близьких освітніх галузей, де один із них зберігав специфіку, а інші виступали в якості допоміжних (педагогіка, психологія, філософія, логіка, гігієна)¹.

За Н. Дем'яненко, в окремих закладах педагогічної освіти курс «Педагогіки» доповнювався такими: «Душа дитини», «Гімназіяна педагогіка», «Педологія», «Анатомо-фізіологічні особливості дитячого віку», «Вчення про дітей, важких у виховному відношенні», спеціалізованими курсами з персоналіями тощо². Практичний курс інтегрованого навчального предмету «Педагогіка» включав практичні заняття, які поділялися на письмові роботи та педагогічну практику.

Політичні і соціально-економічні процеси, які відбувалися і в Україні, і в Росії (революції, громадянська війна) не лише призвели до руйнування народного господарства, а й до такого негативного явища, як безпритульність дітей. Одним із напрямків розв'язання цієї проблеми було прийняття і опублікування 1 липня 1920 р. Наркомосом України «Декларації про соціальне виховання дітей». Цей документ проголошував основні пріоритети охорони дитинства, турботу держави про освіту, виховання і поліпшення умов життя дітей. Відкривалися дитячі будинки, садки, ясла, організовувалися притулки-інтернати, трудові колонії-комуни, безкоштовні дитячі їдальні, молочні кухні. Створення цих закладів потребувало великої кількості педагогічних працівників різної спеціалізації. Так, відкривалися додатково навчальні заклади: у Харкові – Всеукраїнський заочний інститут народної освіти для підготовки та підвищення кваліфікації вчителів, Київський інститут соціального виховання³.

Аналіз розвитку шкільної освіти в цей час показав, що виділялися два напрями розвитку: створення різних типів шкіл і використання різноманітних підходів до організації навчально-виховного процесу. Згодом передбачалася заміна різних типів шкіл єдиною середньою загальноосвітньою школою. Ці процеси знайшли відображення у розвитку професійної підготовки майбутніх вчителів. Почалася робота над удосконаленням курсу педагогіки, упровадження курсу «Новітня теорія педагогіки», «Сучасні педагогічні течії».

¹ Дем'яненко Н.М. Учительські інститути в системі педагогічної освіти України (друга половина XIX – початок XX ст.): моногр. / Н.М. Дем'яненко, І.М. Кравченко. – К.: Фенікс, 2010. – С. 190-191.

² Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX – перша третина XX століття): монографія / Н.М. Дем'яненко. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 266-271.

³ Майборода В.К. З історії становлення і розвитку педагогічної освіти на Україні (1928-1941 рр.) / В.К. Майборода // Початкова школа. – 1990. – №12. – С. 35.